

Åre turistföreningen 4 december 2012

Åre i min barndoms-och ungdomstid

Några minnesbilder och reflektioner

Av Lars Thomasson

Om man haft sin barn- och ungdomstid här i Åre fram till världskrigets slut, har man nog upplevt lite av både en annan värld och annan tid. Även om det redan då fanns turistverksamhet, så fanns ännu mycket kvar av det gamla Mörviken, som först med järnvägen fick namnet Åre, då egentligen bara ett stationsnamn. Vår riksdagsman i slutet av 1800-talet kallades i riksdagen för Gunnar Eriksson i Mörviken.

Här fanns alltså en gammal odlingsbygd mellan fjällen, där Årebönderna odlade sin jord, skötte sina kreatur, brukade sin skog och vårdade sitt fiske.

Jag kan än i dag se och höra Nickus Malmstens kraftiga och lite melodiska röst på sommarkvällarna kalla samman korna och se hur man i andra bondgårdar också samlade kreaturen till sommarfjösen uppe vid skogsranden, och hur man sen kånkade utför backarna med stora fyllda mjölkkrukor.

Jag ser också hur man hjälps åt att slå hö med lie för att sen räfsa och stacka det. Mängder av hässjor också här mitt i byn gjorde ett imponerande intryck av både gott arbetsresultat och bärgad egendom.

Från Benamsgården mitt i byn minns jag hur korna i glädjen skuttade runt på gården, när dom på senvåren släpptes ut från deras vinterviste i lagårn och hur ett par hästar som också fanns på gården sprang ner på vägen, sprang fram till torget, gjorde ett par rundor där, och sen snabbt tillbaka till gården.

Och jag minns alla hästskjutsar, som var den här tidens transportmedel. Framför kooperativa som man ännu sa då, och Strandbergs affär, stod alltid några såna parkerade, medan kuskarna gjorde sina ärenden.

Mjölk köpte man direkt i bondgårdarna. Vi hämtade mjölken i Östlien. Karl Axel Engman och jag gjorde ofta sällskap dit. En kväll när vi kom, sa Sara Persson till oss att i kväll måste ni gratulera Mette, som jobbade i Östlien då, för hon har förlovat sig med Zetterberg. Men ni måste gå ut i lagårn, där hon mjölkar. Mette blev glad och skämtade lite med oss, då hon snabbt riktade en spene mot oss och vi fick några droppar varm mjölk på näsan. Sen skrattade vi alla tre. Jag minns att jag tyckte om att få prata lite med Mette, när vi hämtade mjölk.

Det fanns inte så mycket att välja på under ens fritid. Det fanns ju ingen TV, Radion hade bara en kanal och sände bara delar av dagen. Men IOGT hade ett ordenshus. Det var den enda samlingslokal, som var tillgänglig nästan för alla. Där hölls det föredrag, uppläsningar, sångövningar, politiska och religiösa

möten. Årerevyn drog fulla hus, där en grupp Åreamatörer i sång och sketcher och under livliga applåder drev lite grann med vad som hänt i Åre. Men det var inga farliga saker man drev med, mest oförargeliga ting, men som en mer eller mindre initierad publik tacksamt tog emot.

Fotboll var sommartid ett samlande intresse. Vi hade både A- och B-lag. A-laget spelade i Jämtlandsserien. Jag tyckte om fotboll och fick en tid spela i B-laget. Det är kanske roligt att få höra, att när man skjutit mål skulle man inte låtsas om det, bara spela vidare som om ingenting hänt. För att skjuta mål ingick ju i spelet. Vad den gör i dag, som skjuter mål, behöver jag inte tala om.

Vintertid blev ju utförsåkningen det som upptog allt intresse. Det fanns ju redan en tradition genom störtloppet från Åreskutan. Gustav i Mannes var ju t.ex. med i den svenska olympiatruppen till Garmisch 1936.

Sen kom Hans Hansson – epoken, då Åre steg fram som dominerande i branschen. Jag tror att bara vi som var med då riktigt förstår hur banbrytande hans framgångar blev för utförsåkningen i Sverige. För det fanns vid den här tiden också en lite nedlåtande syn på utförsåkningen, där det gällde att slita ont med sin kropp som man t.ex. gjorde i skidloppet Åreskutan runt i obanad terräng. Och Åres dominans inom Sverige kom kanske till sitt tydligaste uttryck då de sex första platserna i 1943 års SM i slalom som gick här i Åre togs - om jag inte minns fel – av Åre slalomklubb.

Åreturismen i min barndom såg helt annorlunda ut än dagens. Då kom hela familjer, som i regel stannade en vecka eller två i följd. Det var en utpräglad överklassturism utan något negativt här i ordet överklass.

Det fanns en viss ömsesidig respekt, vill jag minnas, mellan turistfamiljerna och ortsbefolkningen. Man kände inte varandra, men man kände igen varandra, och det gynnade säkert verksamheten. Numera pendlar man kanske bara mellan liften, pisten och baren utan kontakt med bygden i övrigt. Om man är i Åre eller i Alperna är då helt egalt.

I min barndom talade man faktiskt inte heller om turisterna utan om gästan (i jämtskan pluralis för gästerna). Att uppfatta en turist som en hemortens gäst säger ju lite om den positiva synen på verksamheten. Men gästan bidrog ju också till en stor del till vårt levebröd.

Att den äldre turismen fungerade bra har Ture Marcus stor del i. Han var full av idéer och var i vissa fall före sin egen tid. Han ordnade t.ex. med paketresor

från Östersund, där både rese- och hotellkostnader ingick som vid dagens charterresor – men som då var en nyhet.

Min pappa och Ture Marcus blev också goda personliga vänner och visade varandra också viss omsorg. Innan vår familj flyttade hit 1916 hade min pappa varit här själv en säsong och hade då fått inackordera sig i maten på Grand hotell och fått äta i personalmatsalen. Och Ture Marcus var som hotellchef noga med att övervaka all verksamhet på hotellet – att vara med överallt samtidigt så att säga, En gång hade min pappa fått en fin cigarr av någon turist och satt sig ner vid kaffet och tänt sin cigarr. Minuten efter dök Markus upp, fick se min pappa och pekade vänligt med fingret: Nils, det där får inte bli någon vana!

Och jag minns hur min pappa, sedan tyskarna ockuperat Norge, vid ett tillfälle då jag själv var med, fick trösta Ture Marcus och ge honom lite nytt livsmod inför den oro han kände inför en snabb tysk ockupation också av Sverige.

Skolan var ju också en viktig del av min barndom. För småskolan svarade Kerstin Larsson. Då hade jämtska ord och uttryck stor utbredning. Ett bra exempel var bynamnet Tottn (med slutet o-ljud). Och "tottan" kallade vi dom som bodde i Tottn. Sen försvenskade turisterna Tottn till Totten (med uttalet Tåtten). Det gamla Tottn blev sen inte fint nog, blev t o m en liten språklig klassgräns.

Som en kuriositet från småskolan – men också som ett tecken på hur begränsad vår bild av omvärlden var och vad vi borde känna till om den – fick vi lära oss namnet på kungen, biskopen och landshövdingen. Kungen Gustaf V kunde vi nog förut, men biskopen var en alltför perifer person för oss. Och landshövdingen hade ett så konstigt efternamn, Munck af Rosenschiöld. Men hans förnamn var nästan ännu konstigare: Mortimer. Det hade vi aldrig hört förut. Inte heller hans hustrus namn: Hanna Rydh. Det dröjde länge, innan vi förstod, att hon var en framstående forskare, som inte ville som landshövdingens vara bara ett bihang till sin man.

Det här med att kvinnor presenterades med en titel som anknöt till makens var mycket vanligt den här tiden – prostinnan, majorskan, doktorinnan etc. Jag minns en affisch på anslagstavlan, när lottarörelsen började i Åre under kriget. Man inbjöd till informationsträff i gamla kyrkan, och den skulle ledas av rikslottachefen, generalskan Maja Schmidt. Ja, tänk vad man minns!

I småskolan hette ju lärarinnan Kerstin, men vi kallade henne Kirsti (med k-ljud). Några turister frågade en gång mig och några kamrater om vi gick i skolan och vad läraren hette. På den första frågan svarade vi ja, men sa, att vi inte visste vad hon hette, eftersom vi förstod, att uttalet Kirsti var jämtska. Det var dåligt, tyckte dom, att vi inte visste vad läraren hette.

I skolan svarade Petrus Rödén för årskurserna 3-6. Sinsemellan kallade vi honom Petrus. Han tjänstgjorde f.ö. hela sin lärartid i Åre. Det gjorde kanske, att han tog sig vissa friheter - att vi någon gång skottade snö åt honom, hjälpte till att trava ved i hans vedbod och t o m hackade hans potatis. Men det var ingenting som någon fann märkvärdigt.

Jag tror de flesta tyckte mycket bra om honom. Han hade en förunderlig förmåga att hålla oss i gång. En fin vinterdag kunde han plötsligt säga: Vem hinner först runt Solvallen (på andra sidan sjön) och tillbaka, och vi sprang alla ut, och vi som hade skidor med oss, spände på oss skidorna och satte av över sjön och tillbaka. Jag undrar bara hur dagens elever skulle reagera på ett sånt plötsligt förslag. Petrus var ju också passionerad schackspelare, och vi fick vara inne på rasten, om vi spelade schack. Ibland spelade han mot flera av oss samtidigt på flera schackbräden. Och vi lärde oss svensk grammatik långt utöver vad som krävdes på vårt stadium. I klass fem hade vi fullt klart för oss vad det i språket innebar, "att ett relativpronomen alltid skall rätta sig till numerus och genus efter sitt korrelat". Det här låter ju otroligt, men han lärde oss det.

Men Petrus var tyvärr lite ovarsam, när han pratade politik med oss skolbarn, både då det gällde Tysklands krav på Polen och den tyska attacken mot Norge. Brittiska fartyg försökte minera vissa vatten utanför Norge kort tid före den tyska ockupationen. Och vi fick då höra, att Hitler hade lovat Norge att hjälpa till att jaga bort engelsmännen, om Norge ville det.

Att det inte kom några föräldrareaktioner tror jag berodde på att ingen av oss skolbarn vågade berätta det här hemma och att vi var mycket lojala mot vår lärare på grund av hans övriga förtjänster. Och det här blåste snart bort.

Ett inslag i min barndoms bygemenskap var sättet att definiera varandra på annat sätt än med efternamn. Man anknöt i stället till gård och by: Helmer i Kläppen, Ingvar Ol'Svens, Erik i Mårtenlien, Lennart i Erik Jon's, Hjalmar i Drolet, Nisse Nybo etc. Fredrik Persson i Tottn var gammal förtroendeman och en av hedersgästerna, när den första linbanan byggdes till Hummeln. En journalist frågade honom där: Här har väl farbror varit många gånger. Nej aldrig, tror jag, sa han. Och på motfrågan hur det kunde komma sig sa han, att han nog aldrig haft något ärende.

Och det minns jag också från min ungdom att man inte skulle springa i gårdarna, om man inte hade något ärende. Det var ett slags uppföranderegul. Jag minns också hur en vuxen Årebo var färdledare för en grupp turister till Skuttoppen, och det var första gången han själv var där. Det måste ha varit lite nervpirrande att komma dit och mötas av hundra frågor om vad man såg därifrån och namn på omgivande fjäll. Men jag avslöjar inte hans namn.

Men det fanns naturligtvis också Årebor som av olika skäl inte kände någon överdriven gemenskap. Här fanns olika schatteringar som i samhällslivet i övrigt. Någon kände sig kanske förmer än andra, en annan tyckte sig ha en speciell position i samhället, en tredje gillade kanske inte att en ny tid gav möjligheter och fördelar till sådana som han eller hon inte tyckte var riktigt mogna för det. Så ser väl vilken samhällsbild som helst ut.

Men barn och ungdomar hade i min barndom inte riktigt samma förmåga att göra sig gällande. Man frågade dom aldrig på allvar vad dom tyckte. Jag ska ge ett eget exempel. Eftersom jag hade börjat realskolan i Järpen, kunde jag inte våren 1942 konfirmeras tillsammans med mina skolkamrater. Det blev i stället en kortare kurs sommaren efter. I prästgården i Duved, dit jag cyklade dagligen två mil fram och tillbaka. På söndagarna måste vi vara med gudstjänsten i kyrkan. Det var tre flickor från Duved, GunBritt Johansson, Siv Berg och Edit Ottosson, och jag ensam pojke från Åre. En söndag var det samtidigt aftonsång här i gamla kyrkan och jag frågade lite lågmält, om jag fick gå på den i stället, men fick bara det korthuggna svaret av kyrkoherde Berg: Jag vill gärna se Dig i högmässan. Vi finns på foto i Gammalt och Nytt i Åre socken 2011. Där har jag också citerat ett omdöme om Gunnar Berg i Härnösands stifts prästmöteshandlingar, att han var en viljestark ledarnatur och en av Sveriges ståtligaste präster.

Andra världskriget präglade i hög grad Årebygden. Jag minns mycket väl morgonen 1 sept. 1939. Sverige hade levat i fred i över 125 år i följd. Enligt någon gammal regel skulle befolkningen varnas för krigsfara på det ålderdomliga sättet med kyrkklockornas hjälp. Så skedde nog nu för sista gången i vår historia. Vi stod på köksbron hemma, min mor, min syster Elsa och jag. Det rådde en mycket kuslig stämning. Hela Åredalen i tystnad – bara klockornas ödemättade klang.

Här i Åre rådde då ännu den gamla sedvänjan, att varje dödsfall tillkännagavs genom att kyrkklockorna ringde några minuter, då någon var död. Vi skolbarn stod en gång ute på skolgården, då klockorna började ringa. Jaha, sa läraren Petrus, nu är nog – så nämnde han ett namn – död. Och vi stod sedan tysta någon minut medan klockorna ringde. Men det rådde ännu ingen jämlikhet. Stora klockan användes bara för män, den mindre för kvinnor och barn. Jag tror det här försvann med kriget.

Och när Sovjet anföll Finland bara tre månader senare kom kriget ännu närmare för att inte tala om den 9 april 1940, då Tyskland med blixtkrig invaderade både Danmark och Norge. Hela Åredalen fylldes av svensk militär med förläggningar här närmast i Björnänge och i Kläppen. Det hettade till någon månad senare, i pingsthelgen. Då passerade mycket militär västerut. En grupp militärer kom in på vår gård, tittade in i bryggstugan och meddelade bara att dom skulle ha den som nattkvarter. En pansarvärnskanon ställdes framför köksfönstret. Jag låg i kökssoffan och hade svårt att sova, för jag måste då och då titta ut bakom gardinen för att se om kanonen stod kvar. På morgonen gav sig militären iväg mycket tidigt, och jag fick under dagen bära ut halm och det skräp dom lämnat efter sig. Det blev min pingstdag 1940. Jag var då tolv år.

Den politiska krisen 1940 blåste snart över. Det berodde nog på de eftergifter Regeringen fick göra mot olika tyska anspråk. Transiteringen av tyska soldater genom Sverige på väg till Tyskland, senare också på väg till den finsk-tyska fronten i Finlands revanschkrig mot Sovjet. När tysktågen gjorde uppehåll i Åre sprang vi ner till stationen, och jag försökte praktisera det lilla i tyska jag hunnit lära mig. Vi visste inte om vi skulle fråga Wohin wollen Sie fahren (Vart ska Ni fara av egen vilja så att säga) eller sollen Sie fahren (Vart måste Ni fara). Vi fick aldrig något svar, bara några överslätande leenden.

Om vi här i Åre från början varit rädda för ett tyskt anfall mot oss från deras baser i Norge, så övergick rädslan efter hand för engelska bombanfall mot järnvägen Storlien – Järpen för att stoppa den tyska transiteringen.

Vad jag minns alldeles särskilt från krigstiden var alla hjälpinsatser till Finland under det första korta kriget, innan Finland mot stora markförluster tvingades till fred. Här i Åre hölls flera Finlandsaftnar. Genom auktioner av vad folk skänkt fick man in pengar. Men Finlandshjälpen kunde också få några bisarra uttryck. Inom ett innegång av julturister i Åre hölls i ett uppsluppet läge auktion på kyssar. Men deltagarkretsen var begränsad. Ingen obehörig gjorde sig besvär. Syftemålet att öka penninggåvorna till Finlandshjälpen kanske kom lite i bakgrunden mot tillfället att få kyssa någon åtråvärd. Men ändamålet helgar ju medlen enligt den gamla jesuitiska trossatsen.

Avslutningsvis. Några år efter den tid jag hållit mig till, kom den nya vägen. Jag ska inte ha någon synpunkt på den. Men den drog liksom med ett pennstreck bort hela det gamla odlingslandskapet här. Och med det också det sociala och ekonomiska liv som hörde den livsformen till. Men med åren blev det kanske en förutsättning för Åres vidare utveckling.

Jag hörde talas om en episod, när vägplanerarna mötte Åreborna i en väginformation. Jag vågar kanske gissa, att den informationen hade samma struktur som liknande informationer mestadels hade den här tiden. Man hade redan bestämt hur det skulle vara, men ville ge lite sken av att ortsbefolkningen skulle ha medinflytande – och därmed också medansvar. En bonde hade frågat: Hur blir med min lada som kommer på andra sidan vägen. Hur blir det att få hem höet från den. Han fick ett leende svar: Det ska nog gå bra. En annan bonde sa, att hans brunn också skulle ligga bortom vägen och fick svaret, att det nog också skulle gå bra.

Men som det heter i ett bevingat uttryck; Det gamla förgånget är. Se, allting har blivit nytt!

Tack för att Ni lyssnat!